

УДК 373.3.016:821.161.2

2. Теорія і практика навчання

Моделювання уроків вивчення сучасної української літератури для молодших підлітків

Слижук Олеся Алімівна

кандидат педагогічних наук, доцент,

провідний науковий співробітник відділу навчання української мови та
літератури

Інститут педагогіки НАПН України

slyzhukolesya17@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7696-6157>

Метою статті є аналіз наявних у методиці навчання мовно-літературної галузі концепцій моделювання уроків літератури та опис складників ефективних моделей вивчення художніх творів сучасних українських письменників, введених у модельну навчальну програму української літератури для Нової української школи.

У процесі дослідження було використано **методи** – аналіз наукової та методичної літератури, чинних освітніх документів, концепцій, програм і підручників, спостереження за процесом навчання української літератури у закладах загальної середньої освіти, експериментальних пілотних класах Нової української школи, порівняння результатів навчання та прогнозування ефективності використання розроблених й теоретично описаних моделей уроків літератури.

Результати. У статті проаналізовано підходи до планування та проведення уроків вивчення художніх творів сучасних українських письменників у 5-6 класах Нової української школи. Розкрито складники зовнішньої та внутрішньої структур уроку української літератури, із врахуванням родових та жанрових особливостей літературних творів, контекстів їх інтерпретації, аксіологічних

вимірів, сформованості читацької компетентності молодших підлітків. Висвітлено суть основних складників уроків вивчення художніх творів. Доведено ефективність застосування традиційних методів навчання літератури із використанням новітніх інформаційних технологій для візуалізації уявлень учнів про складники змісту і форми художніх творів.

Висновок. За результатами аналізу наукової та методичної літератури, спостереження, порівняння прогнозованих результатів навчання української літератури в 5-6 класах закладів загальної середньої освіти, доведено ефективність сталих структурованих моделей уроків вивчення творів сучасних українських письменників із застосування традиційних методів навчання літератури, поєднаних із використанням новітніх інформаційних технологій для візуалізації уявлень учнів про складники змісту і форми художніх творів.

***Ключові слова:** моделювання, урок літератури, структура уроку, молодші підлітки, мовно-літературна галузь, літературна освіта, читацька компетентність, літературний твір, сучасна література.*

Modeling of lessons of the modern ukrainian literature for young teenagers

Slyzhuk Olesia Alimivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Leading Researcher
of the Department of Ukrainian Language and Literature

Institute of Pedagogy of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

slyzhukolesya17@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7696-6157>

The purpose of the article is to analyze the concepts of modeling literature lessons available in the teaching methodology of the language and literature field and to describe the components of effective models for studying the works of art of modern Ukrainian writers, introduced in the model curriculum of Ukrainian literature for the New Ukrainian School.

In the research process, **methods** were used - analysis of scientific and methodical literature, current educational documents, concepts, programs and

textbooks, observation of the process of learning Ukrainian literature in general secondary education institutions, experimental pilot classes of the New Ukrainian School, comparison of learning results and forecasting the effectiveness of using the developed and theoretically described models of literature lessons.

The results. The article analyses the approaches to planning and conducting lessons on the study of artistic works of modern Ukrainian writers in the 5th-6th grades of the New Ukrainian School.

The components of the external and internal structures of the Ukrainian literature lesson are revealed, taking into account the generic and genre features of literary works, the contexts of their interpretation, axiological dimensions, and the formation of the reading competence of younger teenagers. The essence of the main components of lessons on the study of artistic works is highlighted. The effectiveness of the application of traditional methods of teaching literature with the use of the latest information technologies for visualizing students' ideas about the content and form of artistic works has been proven.

Conclusion. According to the results of the analysis of scientific and methodical literature, observation, comparison of the predicted results of studying Ukrainian literature in 5-6 grades of general secondary education institutions, the effectiveness of permanent structured lesson models for studying the works of modern Ukrainian writers using traditional methods of teaching literature with the use of the latest information technologies for visualization has been proven students' ideas about the content and form of artistic works.

Key words: modeling, literature lesson, lesson structure, younger teenagers, linguistic and literary field, literary education, reading competence, literary work, modern literature.

Вступ. Процес удосконалення навчання мовно-літературної галузі в українських закладах загальної середньої освіти відбувається із урахуванням основних положень «Концептуальних засад реформування середньої освіти» (2016) та Державного стандарту базової середньої освіти (2020). Зміни в освіті викликані потребою осучаснити знаннєвий компонент, орієнтацією на

формування мотивації учнів/учениць до навчання, виховання патріотичних почуттів та усвідомлення цінностей, актуальних для кожної особистості. У цьому процесі навчання української літератури набуває нових пріоритетів. Для сучасного молодого покоління шкільний курс української літератури є джерелом пізнання української культурної традиції, формування національної ідентичності, системи цінностей. З цією метою необхідно орієнтуватися не лише на досягнення очікуваних результатів навчання, а й оновити зміст літературної освіти та її процесуальний складник – планування й проведення уроків.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Огляд наукових публікацій, присвячених розгляду проєктування сучасних уроків у мовно-літературній галузі, специфіці навчання української літератури, застосування різних підходів до вивчення художніх творів, виокремлення основних тенденцій розвитку методики літератури в сучасних умовах, свідчить про інтерес до моделювання ефективних способів навчання літератури, пошук оптимальних моделей уроків літератури, які сприятимуть досягненню освітніх результатів, необхідних сучасним учням. Оскільки в сучасній освітній системі України спостерігається тенденція до інтеграції в межах навчання освітніх галузей, вважаємо за доцільне актуалізувати й описати специфіку моделювання уроків української мови й уроків літератури, з'ясувати, чи існують оптимальні моделі навчальних занять, що сприятимуть досягненню оптимальних освітніх результатів, регламентованих Державним стандартом базової середньої освіти (2020). Питанню проєктування уроків української мови присвячені лінгводидактичні праці О. Біляєва, М. Вашуленка, Н. Голуб, О. Кучерук та ін. Зокрема у дослідженні О. Кучерук (Кучерук, 2014) узагальнено концепції вчених щодо проєктування уроків української мови, уточнено зміст базових понять, серед яких «модель уроку», яка, на її думку є одним із результатів продуктивної діяльності вчителя з проєктування. Учена подає таке визначення: «Модель уроку – це образ системи уроку, внутрішньосистемних зв'язків, відношень між його елементами у вигляді малюнка, теоретичного опису, схеми і т. ін. Така модель може бути практичною, вона стосується конкретного уроку, або теоретичною, як

такою, що висвітлює принципи побудови й реалізації практичних моделей уроку» (Кучерук, 2014: 8).

У методиці навчання мовно-літературної галузі не вироблені єдині підходи до моделювання уроків, бо існують істотні відмінності у навчанні української мови, іноземної мови, літератури. Тому, взявши за основу загальнодидактичні підходи до проектування уроків, сформульовані, зокрема, і в працях лінгводидактів, у розроблених нами моделях спираємося перш за все на методико-літературні підходи. Типи, структура, особливості навчальних ситуацій описані у дослідженнях з методики навчання літератури Ю. Бондаренка, Н. Волошиної, Л. Мірошніченко, Г. Токмань, В. Шуляра та ін., а також – методики літературного читання у початковій школі Н. Бібик, В. Мартиненко, О. Савченко та ін. Зокрема до основних категорій сучасного уроку української літератури В. Шуляр включає поняття «структура», «тип», «вид», «типологія», а модель уроку також вважає одним із результатів проєктивної діяльності вчителя (Шуляр, 2015).

У дослідженнях з історії педагогічної думки в Україні Л. Базиль, Л. Березівської, Н. Гоголь, Н. Дічек, Т. Яценко та ін. розглянуто досягнення в методиці літератури різних періодів, які є основою її розвитку на сучасному етапі, окреслено основні тенденції у шкільній літературній освіті. Аналізуючи сучасний стан літературної освіти в Україні, Т. Яценко наголошує на важливості оновлення предметної методики на основі системного підходу, який «визначається як процес організації діяльності, пов'язаної з методичним проектуванням, що обумовлює функціонування певної моделі методичної системи навчання літератури, її якісну сутність у сукупності всіх складників та умов її реалізації» (Яценко, 2016: 185). У працях Н. Гоголь, Н. Грицак, В. Уліщенко та ін. виокремлено сучасні підходи до моделювання змісту літературної освіти: культурологічний, жанровий, інтерсуб'єктний тощо.

Мета статті – проаналізувати наявні у методиці навчання мовно-літературної галузі концепції моделювання уроків літератури та описати

складники ефективних моделей вивчення художніх творів сучасних українських письменників.

Методологія та методи. Для досягнення мети дослідження використовувався комплекс теоретичних та практичних методів – аналіз наукової та методичної літератури, чинних освітніх документів, концепцій, програм і підручників, спостереження за процесом навчання української літератури у закладах загальної середньої освіти, експериментальних пілотних класах Нової української школи, порівняння результатів навчання та прогнозування ефективності використання розроблених й теоретично описаних моделей уроків літератури.

Результати та дискусії. У сучасному освітньому та науковому середовищах загострюється увага до змісту літературної освіти. Тривають дискусії щодо шкільного канону літератури та введення нових творів сучасних авторів до нього. Можливості вибору вчителями-словесниками моделі літературної освіти та модельних навчальних програм розкривають ширші можливості для розвитку читацьких інтересів сучасних підлітків. Водночас виникає необхідність розробки методичного супроводу до програмового матеріалу: підручників, методичних рекомендацій, посібників, робочих зошитів, конспектів уроків тощо. Для оновлення не лише змістових, але й процесуальних складників уроків літератури вважаємо за доцільне створення робочих моделей, які можуть бути основою їх планування та проведення

Спостереження за процесом навчання української літератури у закладах загальної середньої освіти, експериментальних пілотних 5-6 класах Нової української школи, бесіди з учителями-словесниками, порівняльний аналіз результатів навчання української літератури на початку і в кінці 5 класу дозволили виділити спектр проблем, які необхідно усунути для підвищення ефективності освітнього процесу та покращення його результатів. Серед іншого, це і проєктування уроків вивчення сучасної української літератури.

У процесі побудови моделі уроку вивчення художніх творів сучасної української літератури необхідно враховувати текстоцентричний та

дитиноцентричний підходи, що зумовлюють послідовність навчальних ситуацій у структурі уроку, створених за допомогою навчальних завдань. Дитиноцентризм – це врахування індивідуальних та вікових особливостей учнів-читачів, а також особливостей покоління. На думку Н. Грицак, сучасні учні мають ознаки «кліповості» мислення, спричинені впливом сучасного інформаційного суспільства. Учена так характеризує його:

- «– особлива форма розумової діяльності сучасної людини;
- феномен, який притаманний цифровій Людині;
- своєрідна захисна фізіологічна реакція сучасної молоді від надмірного інформаційного перевантаження;
- адаптація людини до інформаційних умов сьогодення» (Грицак, 2018:26).

Набувають актуальності й впливають на особливості уроків навчання літератури культурологічний та компетентнісний підходи, спрямовані на розвиток пізнавальної діяльності учнів та формування у них естетичних смаків. На цьому наголошує у своїх наукових працях Н. Гоголь: «Ілюстративний підхід втрачає актуальність. На його заміну приходять усвідомлення рівноправності творів різних видів мистецтва, необхідності виявляти специфіку кожного, важливості інтегрованого вивчення літератури, живопису, скульптури, музики, кіно тощо. Українські методисти розширюють коло знань й умінь, необхідних для застосування культурологічного підходу в шкільній практиці» (Гоголь, 22:185). Усе це дозволяє говорити про уроки літератури як складники «естетичного середовища» (Серих, 2021) закладів загальної середньої освіти.

За представленістю різножанрових творів сучасної української літератури у модельній навчальній програмі для 5-6 класів НУШ (Яценко, 2021) можемо визначити моделі уроків вивчення:

- віршів (Галина Кирпа «Мова моя», Віктор Зубар «Крила України», Тетяна Майданович «Найкраща Україна», «О Україно! Божий білий цвіт!», «Країна Українія», Анатолій Качан «Море грає», Михайло Ткач «Моя Україна», Дмитро Кремінь «Літа мої і зими», Оксана Радущинська. «Як дивно пахне перший сніг», «Гупають яблука – трави толочать»);

- віршованих гуморесок (Олександр Виженко «Небилиця», «Велике Цабе»);

- оповідань (Сергій Плачинда «Богатирська застава», Марія Морозенко «Вірність Хатіко», Оксана Сайко «Гаманець», Галина Кирпа «Мій тато став зіркою», Дара Корній «Польовик», «Водяник», «Лісовик», Марина Павленко. «Янголи для Павлуся Тичини», «Небезпечні польоти Василька Симоненка»);

- літературних казок (Ігор Калинець «Вертеп маленького хлопчика», Богдана Матіяш «Єва і білосніжна квітка лілії»);

- повістей (Всеволод Нестайко «Чарівні окуляри», Зірка Мензатюк «Таємниця козацької шаблі», Олександр Гаврош «Різдвяна історія ослика Хвостика», «Леся Воронина «Таємне товариство боягузів або засіб від переляку № 9», Володимир Аренєв «Сапієнси», Іван Андрусяк «28 днів із життя Бурундука»);

- драми-казки (Неда Неждана «Зоряна мандрівка»).

За всієї різноманітності методів, прийомів, навчальних завдань, зумовленої особливостями кожного окремого твору, можна виділити ті з них, які є універсальними для будь-якої моделі уроку й пов'язані із послідовністю сприйняття й осмислення молодшими підлітками літературного твору.

У порівнянні із уроками літературного читання у початковій школі, принципи моделювання яких розглянуті у дослідженні В. Мартиненко (Мартиненко, 2015), уроки української літератури у 5-6 класах НУШ мають свої особливості. Специфіку етапів роботи з художнім твором зумовлює його родова й жанрова специфіка. Вивчення художніх творів здійснюється поетапно, а великі за обсягом епічні твори розглядаються впродовж кількох уроків. Основні етапи вивчення художнього твору здійснюються послідовно:

- дотекстовий етап;
- текстовий етап;
- післятекстовий етап.

Дотекстовий етап передбачає актуалізацію знань та життєвого досвіду учнів, мотивацію до читання. Для цього доцільно провести бесіду про схожі за

тематикою та жанром твори, прочитані учнями на попередніх уроках або самостійно. Налаштує на сприйняття поезії, суголосна з нею музика, відеоряд. Якщо у літературному творі буде йти мова про реальні події, то варто розповісти про них як основу оповідання чи повісті. Незрозумілі для учнів слова треба пояснити й занести на «Стіну слів» для запам'ятовування.

Текстовий етап є найголовнішим для формування читацької грамотності учнів та інтерпретаційних умінь. Стратегії читання слід добирати, спираючись на жанрову специфіку творів, вже сформовані вміння учнів, а також відповідно до мети читання.

Первинне сприйняття вірша має бути таким, щоб захопило учнів, тому краще, щоб вони прослухали його в аудіозапису чи у виконанні вчителя або заздалегідь підготовленого учня / учениці. Читати епічні твори учні можуть ланцюжком або самостійно за встановлений учителем період часу, драматичні твори краще прочитати за дійовими особами.

Для урізноманітнення уроків учитель може практикувати різні стратегії читання, застосовуючи різні прийоми організації сприйняття, поєднуючи їх із навчальними завданнями, спрямованими на аналітико-синтетичну роботу з художнім твором: прогнозоване читання, читання з коментуванням, бесіда за змістом прочитаного твору чи його частини, складання партитури вірша, спостереження за образом втіленням авторського задуму, переказування прочитаного стисло, вибірково, розповідь про свої враження від прочитаного тощо. Такі завдання одночасно виконують різноманітні функції: перевірку первісного сприйняття, з'ясування вражень про твір, налаштування на поглиблену текстуальну роботу з метою аналізу окремих складників змісту і форми.

У 5-6 класах уміння учнів аналізувати художній твір поступово поглиблюються. Молодші підлітки вчать самостійно складати план художнього твору та переказувати за ним сюжет, визначати компоненти композиції у епічному, ліро-епічному та ліричному творах, усно та письмово характеризують головних героїв, знаходять засоби художньої виразності,

визначають тему та ідею літературних творів. Орієнтуючись на програмові очікувані результати навчання та спираючись на підручники української літератури, учитель добирає різні види навчальної діяльності для текстуального етапу. Водночас слід враховувати їх послідовність, спрямовану на розвиток критичного й аналітичного мислення, вміння працювати у парах та малих групах

Післятекстовий етап дозволяє ввести прочитаний літературний твір у контексти: біографічний, історичний, мистецький тощо. Для цього у модельній навчальній програмі (Яценко, 2021) подані вказівки на форми вивчення біографії письменника й рекомендовано мистецький контекст. Урізноманітнюються й набувають проектно-дослідницького характеру навчальні завдання. Серед них багато спрямовані на розвиток творчих здібностей учнів: створення презентацій, буктрейлерів, віртуальних екскурсій, інтерактивних плакатів, коміксів, написання есеїв за мотивами прочитаних творів, фоторозповіді про традиції своєї родини, розповіді про походження імен і назв, які трапляються в художніх творах тощо.

Вивчення художніх творів сучасних письменників спонукає учнів до самостійної читацької діяльності, розвитку їхніх естетичних смаків та уподобань, прагнення продовжити спілкування з автором у читанні його нових книжок.

Висновки. Отже, за результатами аналізу наукової та методичної літератури, спостереження, порівняння прогнозованих результатів навчання української літератури в 5-6 класах закладів загальної середньої освіти, доведено ефективність сталих структурованих моделей уроків вивчення творів сучасних українських письменників із застосування традиційних методів навчання літератури із використанням новітніх інформаційних технологій для візуалізації уявлень учнів про складники змісту і форми художніх творів. У процесі моделювання уроків вивчення літературних творів слід враховувати їх жанрову природу, орієнтуватися на досягнення очікуваних результатів навчання, контекстне вивчення, інтеграцію різних видів мистецтва.

Перспективним є створення за описаними моделями проєктів та конспектів уроків, методичних посібників, які сприятимуть підготовці вчителів-словесників до викладання нововведених у модельну навчальну програму з української літератури творів сучасних письменників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гоголь Н. В. Періодизація розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу (1950-ті – 2016 рр.). *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 1 (48). С. 180–189. DOI: 10.31376/2410-0897-2022-1-48-180-189
2. Грицак Н. Р. Літературна освіта молоді та проблема кліпового мислення. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. VI (75), Issue: 181. С. 25–28. DOI: 10.31174/SEND-PP2018-181VI75-05
3. Кучерук О.А. Моделювання як структурний елемент проєктування сучасного уроку української мови. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 5. С. 6–10.
4. Мартиненко В. О. Моделювання уроків літературного читання під час опрацювання художніх текстів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2015. Т. 1. №. 19. С. 154–160.
5. Серих Л. В. Вектори взаємодії закладів освіти в естетичному вихованні підлітків. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2021. №. 96. С. 42–48.
6. Уліщенко В. В. Інтерсуб'єктність у контексті особистісно орієнтованого навчання української літератури. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики*. 2012. Вип. 16. С. 148–153.
7. Шуляр В. І. Основні категорії сучасного уроку української літератури. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 11. С. 18–23.

8. Яценко Т. О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина XX – початок XXI століття): монографія. Київ: Педагогічна думка, 2016. 360 с.

9. Яценко Т. О. (ред.). Українська література. 5–6 класи: модельна навчальна програма. Київ: Педагогічна думка, 2021, 56 с.

REFERENCES:

1. Hohol', N. V. (2022). Periodyzatsiya rozvytku shkil'noyi literaturnoyi osvity na zasadakh kul'turolohichnoho pidkhodu (1950-ti – 2016 rr.) [Periodization of the development of school literary education based on the cultural approach (1950s - 2016)]. *Visnyk Hlukhivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka – Bulletin of the Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*. 1 (48). 180–189. DOI: 10.31376/2410-0897-2022-1-48-180-189. [in Ukrainian].

2. Hrytsak, N. R. (2018). Literaturna osvita molodi ta problema klipovoho myslennya. [Literary education of youth and the problem of clip thinking]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. VI (75), 181. 25–28. DOI: 10.31174/SEND-PP2018-181VI75-05. [in Ukrainian].

3. Kucheruk, O.A. (2014). Modelyuvannya yak strukturnyy element proyektuvannya suchasnoho uroku ukrayins'koyi movy. [Modeling as a structural element of designing a modern lesson of the Ukrainian language]. *Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli - Ukrainian language and literature in school*. 5. 6–10. [in Ukrainian].

4. Martynenko, V. O. (2015). Modelyuvannya urokiv literaturnoho chytannya pid chas opratsyuvannya khudozhnikh tekstiv. [Modeling lessons of literary reading during the processing of artistic texts]. *Pedahohichna osvita: teoriya i praktyka – Pedagogical education: theory and practice*. 1. (19). 154–160. [in Ukrainian].

5. Syerykh, L. V. (2021). Vektory vzayemodiyi zakladiv osvity v estetychnomu vykhovanni pidlitkiv [Vectors of interaction of educational institutions

in the aesthetic education of adolescents.]. *Zbirnyk naukovykh prats' «Pedahohichni nauky» – Collection of scientific works «Pedagogical Sciences»*. 2021. 96. 42–48.

6. Ulishchenko, V. V. (2012). Intersub'yektnist' u konteksti osobystisno oriyentovanoho navchannya ukrayins'koyi literatury. [Intersubjectivity in the context of personally oriented teaching of Ukrainian literature]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 16. Tvorchya osobystist' uchytelya : problemy teorii i praktyky –Creative personality of the teacher: problems of theory and practice*. 16. 148–153. [in Ukrainian].

7. Shulyar, V. I. (2015). Osnovni katehoriyi suchasnoho uroku ukrayins'koyi literatury. [The main categories of the modern lesson of Ukrainian literature]. *Zbirnyk naukovykh prats' Khmel'nyts'koho instytutu sotsial'nykh tekhnolohiy Universytetu «Ukrayina» – Collection of scientific works of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University «Ukraine»*. 11. 18–23. [in Ukrainian].

8. Yacenko, T. O. (2016). Tendencii rozvytku metodyky navchannia ukrainskoi literatury v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Tendencies in the development of teaching methods of Ukrainian literature in the secondary educational establishments]. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].

9. Yatsenko, T. O. (Red.). (2021) *Ukrainska literatura. 5–6 klasy: modelna navchalna prohrama* [Ukrainian literature. Grades 5-6: model curriculum]. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].